

„GYERTEK EL AZ ARATÓ ÜNNEPSÉGRE”

FELÜLRŐL SZERVEZETT KULTÚRA SZTÁLINVÁROSBAN AZ 1950-ES ÉVEKBEN

Absztrakt

A tanulmány az 1952-es sztálinvárosi aratóünnep példáján keresztül arra keresi a választ, hogy a szocializmus időszakában hogyan és milyen mechanizmusok mentén érhető tetten egy ünnep politikai célokra történő felhasználása. Kitér a szocialista időkorszakban lejátszódó – a kulturális életet érintő – változásokra, amely nemcsak új intézmények kialakításában mutatkoznak, hanem egy új ünnepi struktúra nyomán is vizsgálhatók. Egy esettanulmány segítségével az is bizonyíthatóvá válik, hogy egy ünnep milyen funkciót tölthet be a közösségi gyakorlatban, és kiknek áll érdekében annak megszervezése, kik azok, akik az ünnepi alkalmon részt vesznek. A tanulmány arra is kitér, hogy a szocialista hatalomátvételt követően hogyan rendelték alá a kultúrát – ezen belül is a népi kultúrát – politikai célok propagálására.

Abstract

„Come to the Festival of Harvest” – *The connection between the culture and politics in Sztálinváros in 1950s*

The article examines the connection between the culture and politics in Sztálinváros (Fejér County, Hungary) in 1950s. The festival of harvest is celebrated throughout Hungary when all crops are taken from the fields, mostly at the end of July or beginning of August. In this article I concentrate on the period of the communist government, the 1950s. Analyzing the political changes and those effects to the cultural life, I present the way the Hungarian communist government adjusted the harvest festival to the new political reality. I show the harvest festivals from the previous decades so we are able to get more information about the persistent and varying events.

Bevezetés

„Az aratóünnepség, amellyel Sztálinváros dolgozói a jó termést ünnepelték, már szombaton megkezdődött. Hívogatók járták sorra verses köszöntőkkel a városi pártbizottságot, a tanácsot, a

szomszéd községeket és Sztálinváros élenjáró dolgozóit. Meghívták őket a másnapi aratóünnepségre. A kultúragitációs brigádok ellátogattak az egyéni gazdákhöz is” (Szn. 1952:19).¹

1952. július 27-én Sztálinvárosban aratóünnepet rendeztek. Az ünnepségre meghívták a dolgozó parasztokat és a sztálinvárosi építkezés dolgozóit. Az ünnepség keretén belül egész napos zenés mulatság várta a résztvevőket, majd aratóbállal zárták a nap eseményeit. A rendezvényre már hetekkel azelőtt megkezdődtek az előkészületek, és néhány nappal az ünnepség előtt a tervezett, részletes programot is olvashatták a *Sztálin Vasmű Építője* című helyi lap olvasói. Eszerint az ünnepség reggel hatkor vette kezdetét, délelőtt tizenegykor köszöntötték a Pártbizottságot, a Tanács vezetőit. A városi pártbizottság titkára, Földes László elmondta ünnepi köszöntőjét, ezt követően a Vasmű építőinek énekes-táncos bemutatóját, népi sportjátékokat, majd a lovasversenyt és annak minden izgalmát élvezhették a résztvevők. Egész nap autóbuszjáratot biztosítottak a rendezvény helyszínéért szolgáló Sziget és a város között. Ételről, italról, zenéről a rendezőség gondoskodott. Este ingyenes szabadtéri mozi várta a látogatókat. A vacsorajegyeket, az aratóünnepi emlékérmeket elővételben vásárolhatták meg a Tanács óvárosi kirendeltségénél, a Szabadság Filmszínház pénztáránál, a Közönségszervező irodában és kultúrfelelősöknél. A programterv ismertetése a következővel zárult: *A munkásság és a dolgozó parasztság szoros szövetségével építjük a Sztálin Vasművet, hazánk békeművét!*²

Problémafelvetés

Dolgozatomban az 1950-es évek politikájának kultúrára gyakorolt hatását szeretném bemutatni, amelyhez az 1952-ben megrendezésre kerülő sztálinvárosi aratóünnepet hívom segítségül. A sztálinvárosi példa során a lokális hagyományteremtés, a felülről teremtett kultúra bontakozik ki

1 Szn. 1952 Aratóünnep Sztálinvárosban. *Művelt Nép*, 3. 7:19.

2 Szn. 1952 *Sztálin Vasmű Építője*, 1952. július 25. 4.

előttünk, amely tervszerű, szervezett és mentes a „kapitalista hagyományoktól”. Ebben az új irányban a néprajztudomány számára is kijelölték a követendő útvonalat, amelynek ideológiai alapvetését 1952-ben az *Ethnographia* lapjain is olvashatjuk: „Nem csak a születő új felé kell fordulni, hanem figyelemmel kell kísérni a régit, ami harcban áll az újjal, és a régit meg kell tisztítani a kapitalista maradványoktól, amelyek a szocialista élet fejlődésének akadályai. Ebben kell a néprajztudománynak feladatokat vállalnia”.³

Az 1950-es évek elejétől felerősödött a népi kultúra újraértelmezése és átszervezése. A politikai hatalom kezében ideológiai eszközzé vált a kultúrharcban, a lakosság átnevelésében, az új kultúra és új ideológia elfogadásában. Az aratóünnep⁴ jó példának bizonyul a kultúrateremtés folyamatának bemutatására, hiszen olyan ünnepről van szó, amelyet eredetileg (rejtett) politikai céllal, 1899-ben Darányi Ignác rendelete élesztett fel az aratósztrájkok megfékezésére, illetve azokon a területeken, ahol az ünnepnek nem volt hagyománya, hozzájárult annak megteremtéséhez. Az aratóünnep már a két világháború között is jó lehetőséget biztosított arra, hogy az addig vallási jelleggel felruházott ünnepségen politikai beszédek is helyet kapjanak. Ebben a korszakban olyan ünnepként jelent meg, amelynek bizonyos elemeit az 1930-as években népszerű Gyöngyösbokréta mozgalom is szívesen felhasznált a Szent István-napi ünnepségek során (Kovács 2006:117, 134-135; Gyöngyösbokréta kritikája: Bányai 1933:179-180; Gönyei 1938:427-429; Györfly 1937:97-98; Szendrey 1941. A Gyöngyösbokréta történetét lásd: Pálfi 2011 [1970]).

Az aratóünnep a második világháborús harci események megszűnése után, 1945-től – a szabad-

művelődés⁵ időszakában – ismét megrendezésre kerültek, amelyekhez segítséget nyújtottak az évről-évre kiadott rövid kis útmutató füzetek. Ezek tartalmazták a meghívók mintáit, a köszöntőbeszédet javasolt szövegeit, az aratóünnep részletes programját, amelyek hű lenyomatai az időközben folyamatos politikai és társadalmi átalakulásoknak. Olyan költők verseit emelték be az ünnep menetébe, akiket a korszak művelt embereinek feltétlenül ismernie kellett. Előadásra szánt színdarabokat közöltek, és olyan népdalokat, amelyeket az egykori Gyöngyösbokréta előadások során is felhasználtak.⁶

1949-től, a „fordulat éveit” követően felerősödött a Gyöngyösbokréta mozgalom elutasítása. Ezt segítette Rákosi Mátyás beszéde, amelyben hangsúlyozta és a következőképpen foglalta össze: „[a] múltban a falu és a város egymással szemben állottak. A falunak a városi kultúrából csak a szemét, a salak jutott, a falu kultúrája legfeljebb a »Gyöngyösbokréta« korcs vonalán juthatott el a városba. Ma [1949-ben]: A város és a falu dolgozó népének kölcsönhatása egyre erőteljesebb. Ez a fejlődés, ez a kölcsönhatás a jövőben még csak növekedni fog” (Rákosi 1949; Ennek a néprajzi szakirodalomban egy példája: Kresz 1952:40).

Előzményei ellenére az aratóünnep több olyan mozzanata, szövegpárhuzama is fennmaradt, amelyek az egykori Gyöngyösbokréta ünnepségek részei voltak. Fontos ezt hangsúlyoznunk, hiszen az 1940-es évek második felében elinduló kultúraformálás alapjait a korábbi évtizedekben bevett és bevált gyakorlatok határozták meg. Erre dolgozatom második felében hozok példákat (vö. Volly 1947).

Munkám során tehát arra keresem a választ egy (re)konstruált szokás, az aratóünnep segítségével, hogy a második világháború után lejártszó politikai,

3 „Meg kell határozni azt is ennek a tudományágnak, hogy a szövetkezeti parasztság kultúrájából mi az, ami alkalmas arra, hogy a szocializmus kultúrájában tovább fejlődjön. Az új dolgokra úgy kell tekinteni, mint a szocialista fejlődés erős oszlopaira. [...] Az ethnográfus az új élet tanulmányozása területén sem lehet a tények egyszerű regisztrátora, hanem aktívan kell harcolnia a múlt káros csökevényei ellen. Az ethnográfusnak meg kell jelölnie a kultúrában és életmódban azt, amit a közeli és távoli jövőben fejleszteni kell” (Balassa 1952:435-436, 444).

4 Jelen dolgozat keretében nem vállalkozom arra, hogy az aratóünnep részletes ismertetését, az aratómunkások társadalomban betöltött szerepét vizsgáljam, és szakirodalmi összefoglalóját elvégezzem. A teljesség igénye nélkül erről lásd Balassa 1985; Gy. Gömöri 2010:275-299; Madarassy 1928:83-93.

5 *Szabadművelődés*: a két világháború között az állami befolyás és irányítás alatt álló népművelést volt hivatott felváltani. Nagyon szerteágazó volt. Rendelkezett társadalmi intézményrendszerrel, és a pártoktól a civil szerveződésekig, egyesületekig és egyházi szervezetekig terjedő intézményrendszert képviselt. A társadalom öntevékenységén alapuló szabadművelődést fogalmazták meg. 1945-ben az Országos Népművelési Bizottság helyett létrehozták az Országos Szabadművelődési Tanácsot (OSZT), amely mint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanácsadó szerve összefogta az iskolán kívüli művelődéssel és felnőttoktatással foglalkozó szervezeteket. Elnöke Karácsony Sándor volt, kiadta az *Új Szántás* című folyóiratot; 1946-ban pedig létrehozták a Magyar Népi Művelődési Intézetet (Drabancz – Fónai 2005:98).

6 *Aratóünnep*. Munkás Kultúrszövetség, 1945; *Aratóünnep: műsoranyag*. 1946; Volly 1947; Almássy 1948.

gazdasági, társadalmi átalakulások milyen nyomot hagytak a kulturális életben, és azt vizsgálom, hogy a megváltozott, sztálini mintát követő rendszerben hogyan valósult meg a kultúra átalakítása, ellenőrzése, irányítása, új tartalommal megtöltése. Hazánkban a második világháború után a kultúra számára is a szovjet minta követése volt a kijelölt út, amely a Sztálin által 1932-ben kimondott elvek kényszerű átvételét jelentette. Sztálin szerint az új típusú művészet „tartalmában” szocialista, „formájában” népi. Ez annyit jelentett, hogy az új kulturális elvárásoknak megfelelően a munkásság és a parasztság „szövetségét” kellett hirdetni; a falusi és városi sajátosságok és nemzeti jelleg háttérbe szorult. A szocialista tartalom az énekek, az indulók karakterében, a magasztos reprezentációkban, a heroikus, patetikus, vidám hangvételükben mutatkozott meg, a „népies forma” pedig a paraszti kultúrában, folklórban jól ismert fordulatokra alapozott. Ez az elvárás megjelent a tömegdalok esetében, de a különböző ünnepi felvonulások során elhangzott rigmusok, dalok, versek is erről tanúskodnak. Az összefogás illúzióját keltették azok a nagy rendezvények, felvonulások, ahol az említett műfajok felhasználásra kerültek. Azt a képet sugallták, hogy a társadalmi, politikai életben is (elvileg) tevékenyen részt vevő emberek tömegei egy új népi kultúrát hoznak létre, melynek eredményeként győz a szocialista kulturális forradalom (Tokaji 1992:101-102).

Jelen dolgozat a színpadra vitt, úgynevezett népi kultúrát a társadalmi nyilvánosság eseményeként, a nyilvánosság részére megszervezett, a hatalom által kontrollált előadásként kezeli. Munkám első felében az 1947–49-től kialakuló politikai közeg felől közelítek dolgozatom tárgyához. Röviden vázolom a korszakra jellemző kultúrateremtési szándék létrehozott új intézményi hátterét, majd egy esettanulmány segítségével bemutatom azt, miként jelent meg egy új, teremtett kultúra a sztálinvárosi színpadon. Utalok arra, hogy a színpadra állított kultúra eredendően változtatásokkal jár, hiszen a politikai elvek hatására átalakul az ünnep tere, tárgyi világa, a szereplők közege (Lelkes 2012:106-108).

Források és forráskritika

Munkám során a Népművészeti Intézet munkatársainak gyűjtési dokumentációit használtam fel, amelyeket párhuzamba állítok a korabeli sajtó anyagával (jelen esetben a Sztálin Vasmű Építője, Művelt Nép), valamint az aratóünnepokről készült fotókkal, illetve a sztálinvárosi aratóünnepről fennmaradt filmfelvétellel.

A kutatómunkát megkönnyítette az, hogy a Népművészeti Intézet munkatársai a gyűjtésekről készült kéziratok mellé jelentéseket, hivatalos beadványokat (kiküldetési rendelvényt, hivatalos igazolványt, megbízóleveleket) mellékeltek, amely dokumentumok árulkodnak a korszak társadalmi és politikai helyzetéről, a helyiek és a gyűjtők viszonyáról, de a néprajzi kutatómunka korabeli lehetőségeiről is.⁷ A gyűjtők által készített fotók és filmek segítségünkre vannak abban, hogy árnyalják a sajtóban, híradóban megjelent felvételeket és beszámolókat (Kovács 1992:91-98). Lehetőségünk lesz ezáltal bemutatni azt, hogy a néprajzi gyűjtésekhez csatolt jelentések nemcsak a településen gyűjtő szakemberek munkájáról árulkodnak, hanem az aktuális társadalmi és politikai légkör lenyomatát is magukon viselik, így elengedhetetlen azok kritikai olvasata.

Évtizedek távlatából is nagyon hasznosak a gyűjtések és jelentések, mert a gyűjtők az 1950-es években ismert hagyományokat rögzítették, továbbá olyan szövegeket jegyeztek le az akkor idősebb generációk visszaemlékezései alapján, amelyek ma már nem érhetők el a szóbeliség szintjén. Olyan néprajzi, folklórisztikai anyagról kaphatunk képet általuk, amelyek 1950-es években már gyengülőben voltak, és az akkori fiatalabb generációk már alig ismerhették.

A kultúraformálás intézményi hátterének kialakítása

Révai József, a Rákosi-korszak egyik ideológusa – 1949–1953 között népművelési miniszter – már 1948-tól nyíltan hangoztatta, hogy „a szocializmust a kultúra területén is fel kell építeni” (Révai 1952:6). A kulturális forradalomtól⁸ remélte a falu

7 Például: Ethnológiai Archívum Kézirattár, továbbiakban: EA. EA 14819, Magyar Tudományos Akadémia Zene- és Művészeti Intézet Néptánc Archívum, továbbiakban: MTA ZTI Akt. 313.

8 Az 1917-es októberi orosz forradalom után Lenin alkalmazta ezt a fogalmat, amely az ő értelmezése szerint azt jelentette, hogy a társadalmi forradalom részeként a kulturális forradalmat is meg kell teremteni. Ez egy új kulturális színvonal alakításához járul majd hozzá, amely a szocializmus kiépítésének elengedhetetlen feltétele. Ezzel a folyamattal együtt járt az „uralkodó osztályok” kultúrájának felszámolása és az osztályharc stratégiai kiaknázása, egy új értelmiségi réteg létrehozása, amely majd munkásokból és parasztokból tevődik össze. Ezt a véleményt és álláspontot fogalmazta meg Révai is két évtizeddel később, hazai viszonyok között (Drabancz – Fónai 2005:122-123).

szocialista átalakításának felgyorsítását, valamint a munkásosztállyal történő együttműködés megvalósítását.

Az 1948-as év a kultúra területén is fordulatot hozott, de ez nem volt előzmények nélküli. A Magyar Kommunista Párt már korábban támadást indított az egyházi, civil, szakmai, lokális és iskolai egyesületek, egyesületek, körök, önképzőkörök, szövetségek ellen, és országsszerte számolták fel az úgynevezett „civil” szerveződéseket (Drabancz – Fónai 2005:121). A megváltozott kultúrpolitika célja a lenini kulturális forradalom elképzeléseinek és elveinek megvalósítása volt. A kultúra teljes intézményrendszerét ennek kiszolgálására alakították át, ennek megfelelően rövid időn belül egy teljesen centralizált, átpolitizált, átideologizált rendszerré vált. A cél a *szocialista embertípus megteremtése* volt, akinek feladatahoz tartozott az is, hogy új szocialista kultúrát teremtsen. Az új embereszmény jellemzőjeként a feltétlen párthűséget, az elkötelezettséget és az éberséget jelölték ki. Az új, szocialista ember a marxista kultúra elsajátítását második születéseként élte meg, és képes volt magában megölni a régit, az új megteremtése érdekében (Demeter 2012:68; Penntire – Pudal 2001:48-51; Hellbeck 2003:179-210; Bauer 1968; Garros 1995; Fitzpatrick 2003:159-178; Krausz 2003).

Az új társadalmi struktúrában három nagy csoport – a paraszti rétegek, közép- és nagybirtokos arisztokrácia, illetve az értelmiség – átnevelésére fektették a legnagyobb hangsúlyt, de a teljes átnevelés természetesen az egész társadalomra vonatkozott. Ezt a célt szolgálta a kollektivizálás, a magánjavak államosítása, az iskolák államosítása, az egyházak háttérbe szorítása, a mindenre kiterjedő propaganda, a mindenre figyelő állami kontroll és cenzúra, vagy a radikálisabb megoldások is (fizikai, lelki terror, fenyegetőzés, bebörtönzés, internálás, kivégzés). Ezek mellett fontos szerepet kapott és az átnevelés részéhez tartozott az ország ünnepeinek átértelmezése, egy új ünnepi struktúra kialakítása is. A sajtó, a rádió, a mozi, később a televízió, a szépirodalom, a képzőművészetek, a színházak fontos szerepet kaptak az új ünnepek és ünneplési szokások elterjesztésében, valamint a kommunista, szocialista értékrend kialakításában. A legfontosabb cél az volt, hogy a társadalom minden tagja elhagyja az úgynevezett kapitalista maradványokat és az új ideológia hűséges követője legyen. Nagymértékben számítottak ebben az átnevelő munkában az agitátorokra, akik a gyárakban, az üzemekben

népszerűsítették a párt programját,⁹ de számítottak a népnevelőkre, a kultúrotthonok munkatársaira, a kultúrversenyek szervezőire és résztvevőire egyaránt. A fiatalok csoportját tekintették a legfontosabb társadalmi rétegnek, akik körében a szocializmus eszméi gyorsan terjedhetnek. Ez a folyamat már az iskolák államosításával elkezdődött. Magyarországon is szovjet mintára szervezték át az oktatást, az orosz nyelv oktatását vezették be, és háttérbe szorították a nemzeti kisebbségeket. Egy jól képzett pedagógusgárda kinevelése volt a cél, akik segítségével a gyerekek elsajátítják a marxizmus-leninizmus alapjait. A lenini iránymutatás szerint a kommunista nemzedéknek egy új, tiszta talajon kell megteremtenie a kommunista társadalmat. Az iskolai tantárgyak tanítása során megjelentek azok a fogalmak például, mint népellenesség, kulák, osztályharc. Az oktatásban kiemelt szerepet szántak a szakmunkásoknak, akikben a gyors technikai haladás feltételét látták. Rendszeres volt az ideológiai nevelés, amely sokszor a szakmunkásképzés rovására ment. A propagandáért felelős személyek szavait nyomatékossították hangosbemondókból is hallható, hirdetőtáblákról is olvasható agitációs felhívások (Demeter 2012:70).

A kultúrateremtés intézményi hátterét és irányelveit Révai József dolgozta ki és teremtette meg. 1949-ben létrehozta a Népművelési Minisztériumot,¹⁰ két évvel később a szovjet Népi Alkotások

9 Magyarországon az ifjúsági nevelés fontos részét jelentette, hogy létrejött a Magyar Úttörők Szövetsége a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség támogatásával, így az Úttörőmozgalom során a gyerekek először kisdobosok (2-4. osztályosok), majd úttörők (5-8. osztályosok) lettek. A Magyar Úttörők Szövetsége elvi irányítása mentén folyóiratokat alapítottak: *Úttörő Gyermekújás, Pajtás, Úttörővezető, Örsvezető, Hűvelyk Matyi, Úttörő, Kisdobos* stb. Erről bővebben lásd Rakó – Záhonyi – Füleki – Tóth 198; Nádházi 1999.

10 A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) 1949. május 11-én vált ketté, és ebből önállósult a Népművelési Minisztérium. Addig egységes szervezetként működött Ortutay Gyula vezetésével. Ortutay 1949. június 11. és 1950. február 25. között vezette a VKM-et. A VKM 1951. május 19-ig regnált, és Ortutay után Darvas József vezette tovább, majd ezt 1951-ben szervezték át Közoktatásügyi Minisztériummá, amely néven 1953. július 4-ig működött. A Népművelési Minisztérium 1949. június 11-től 1956. december 31-ig működött. Fő feladata volt az állami művelődési intézményrendszer kialakítása, elvi irányítása, a kulturális forradalom szervezése. Révai kinevezése 1949. június 11-től 1953. július 4-ig tartott, őt követte 1956. október 24–31. között Lukács György. Erről bővebben Drabancz – Fónai 2005:122.

Háza mintájára felállították a Népművészeti Intézetet,¹¹ amely megalapításától kezdve, az ideologikus célok mellett fontos szerepet vállalt a néphagyományok gyűjtésében, a gyűjtések anyagának archiválásában, hagyományörző csoportok felállításában. Hivatalosan a Népművelési Minisztérium alá tartozott, így politikai szerepet is betöltött, hiszen hozzájárult a népi kultúra állami rangra emelésében. Maga a néprajztudomány sem vonhatta ki magát az átalakítás alól. Ezen a ponton kell kiemelniünk Ortutay Gyula nevét, aki – 1947. május 17-én Keresztury Dezsőt váltotta a vallás- és közoktatási tárca élén, és vezette azt 1950. február 25-ig – a *Művelődéspolitikánk alapelvei* című beszédében már 1947-ben az autonómiák erősítését, a demokratikus öngazgatás fontosságát, az állam programfinanszírozó szerepét hangsúlyozta (Bolvári-Takács 2012:26). 1949. június 22-én, a Néprajzi Társaság LXI. Közgyűlésén hangzott el *A magyar néprajztudomány elvi kérdései* című programadó beszéde, amely kijelölte a néprajztudomány új útjait (Ortutay 1949:1-24).

Az ellentmondások ellenére fontos volt a Népművészeti Intézet létrehozása, mert bár magába olvasztotta a politikai döntéssel felszámolt korábbi szakmai szervezeteket, de alkalmazta azok munkatársait, segítőt, és ők folytathatták gyűjtő és kutató munkájukat. A Népművészeti Intézet munkatársai között találjuk a *Magyar Színjátékos Országos Szövetségének* (1947–1948), a *Magyar Népi Művelődési Intézetnek* (1946–1948), a *Néptáncosok Szövetségének* (1948–1950) és a *Bartók Béla Szövetségnek* (1948–1950) egykori dolgozóit, amely intézetek a korábbi szabadművelődés, tehát az iskolán kívüli művelődés korszakának voltak jelentős intézményei (Harangi 1997:112; Szász 1981). A Népművészeti Intézet vezetésével Széll Jenőt (1912–1994) bízták meg, aki a korábban megszüntetett egyesületek, szervezetek szakembereit is alkalmazta. Együttműködött a Néprajzi Múzeummal, az Egyetemi Néprajzi Intézettel, a Múzeumi Központtal, és támogatta a néprajzi gyűjtéseket. A megszüntetett intézetek munkatársai tehát új intézményi háttérrel ugyan, de folytathatták munkájukat, felhasználhatták tapasztalataikat, eredményeiket, kapcsolataikat az új közegben is. 1951. április 24-én került sor az intézmények közötti első megbeszélésre. Morvay Péter és Vargyas Lajos felismerték, hogy a néprajzi munkaközösségek számára is fontos a Népművészeti Intézettel történő együttműködés. Morvay

Péter már ebben az időszakban, a Néprajzi Múzeum társadalmi gyűjtőhálózatának kidolgozójaként kiemelt szerepet vállalt magára. Kezdetben még a kérdőíves gyűjtések kidolgozását tűzték ki maguk elé, melynek már az 1930-as évek végén Gunda Béla is fontos feladatokat szánt. Morvay – akinek a minta-aratóünnep meg szervezésében is fontos szerepe volt – a Néptudományi Intézet felszámolása után, már a Néprajzi Múzeum munkatársaként vállalta a kapcsolattartást a Népművészeti Intézettel (Harangi 1997:113; Szász 1981:46-47; Koltay – Deáky 2016). Az együttműködés az adminisztratív és archiválási munkában is megnyilvánult, hiszen a gyűjtések, a róluk készült jelentések, a terepre utazáshoz szükséges iratok dokumentációinak egy része a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába is bekerült. Az állam által terjesztett és propagált ideológia természetesen a gyűjtési útmutatók, kérdőívek esetében is megnyilvánult (Koltay 2016:23; példa egy tematikus gyűjtési útmutatóra: Dégh 1953). A néprajzi intézmények a Népművészeti Intézettel hivatalosan 1951. szeptember 8-tól működtek együtt, és kijelenthetjük: ez mindegyik fél számára hasznos volt. A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára olyan gyűjtések anyagával gyarapodott, amelynek anyagi hátterét a Népművészeti Intézet biztosította (Koltay 2016:23). A néprajzi gyűjtőmunkában tanítók, tanítónők, papok, kántorok, óvónők is részt vettek, akiknek a munkáját néprajzkutatók támogatták, segítették. A munka szakszerűbbé, egységesebbé tétele érdekében 1953-ban kiadták *Az Országos Társadalmi Néprajzi Gyűjtés Tájékoztatója* című kiadványt. Ennek első felében hangsúlyozták a társadalmi néprajzi gyűjtés jelentőségét, majd annak második részében egy részletes alapkérdőívet is közöltek (Széll 1953). A Népművészeti Intézet munkatársai részt vállaltak a „kulturális tömegmozgalomban” oly módon, hogy a megelőző néprajzi gyűjtőmunka után visszajártak a falvakba, településekre és segítették a helyieket szokásaik színpadra állításában, táncok betanításában, és támogatták őket az országos kultúrversenyekre való felkészülésben. Eredményeiről többször beszámoltak a Művelt Nép számaiban (Deáky 2016:10-11).

A filmhíradók, fotók, levéltári források tanulságai szerint lényegében 1949-re az állami ünnepek új koreográfiája jelent meg. Az új politikai rendszer teremtette színpadon az eredetileg közösségi kultúraként jelen lévő elemek politikai üzenetekkel is színpadi alkotássá váltak. A színpadi előadások, előadásmódok szabták meg a közösség szabályozó ereje helyett az ünnepek kereteit, és a kultúrpolitika által

11 1951. január 6-án, a 9/1951. 1.6. sz. M.T. rendelettel, Rákosi Mátyás aláírásával hitelesítve.

előírt, követendőnek minősített jelentéstartalom köré épült fel az ünnepi esemény. Már nem csupán a helyi közösségnek szólt, nem csupán annak összetartását kívánta erősíteni, hanem egy olyan jól ko-reografált eseménnyé vált, amelyhez absztraktabb jelentéstartalom társult, így például a kultúrharc eszközávé vált.

Mintaünnep és az 1952-es sztálinvárosi aratóünnep

Az aratóünnep szervezésében nemcsak a korábbi évtizedek ünnepei álltak példaként a sztálinvárosi rendezőbizottság előtt, hanem 1951-ben, az ország hét megyéjének 8 településén a Népművészeti Intézet segítségével megrendezett minta-aratóünnepségek is. Az érdeklődők így *Barackán* /Fejér m./, *Karczagon* /Szolnok m./, *Tura Kisnémedin* /Pest m./, *Nagyivánon* /Szolnok m./, *Nádudvaron* /Hajdú/, *Porcsalmán* /Szabolcs/, *Rá-bahidvégen* /Vas m./ és *Zalaváradon* /Veszprém m./¹² már tájékozódhattak az ünnepről. A Porcsalmán tartott ünnepre, Morvay Péter megbízólevelét Muharay Elemér, a Népművészeti Intézet Néprajzi Osztály táncrészlegének vezetője írta alá, aki a korszakban jellemző módon jelezte az illetékes hatóságok számára Morvay érkezését.¹³ A minta-aratóünnep fő feladata a következő volt: „feleleveníti és új tartalommal tölti meg az aratással kapcsolatos népi szokásainkat”.¹⁴ Nagyon fontos kijelentés volt ez, hiszen megfelelt annak az irányelvnek, hogy a népi kultúrát új tartalommal kellett színpadra állítani. Az adattári anyag további részében az ünnep menetének leírását olvashatjuk, amely nagy hasonlóságot mutat a korábbi években kiadott útmutató füzetekben olvasható, tervezett programokkal. Megmaradt a reggel hatkor kezdődő zenés ébresztő, a délelőtti tízkor induló felvonulás, az aratókoszorú, a feldíszített lovas bandériumok hírvivő szerepe, az aratók tánca, a délutáni zenés mulatság, a kora este kezdődő aratóbál.¹⁵

A mintaünnep célja az volt, hogy egy egységes terv szerint szervezzék meg az egyes települések saját ünnepüket, de ahogyan Morvay hangsúlyoz-

ta, mindegyikük „helységenként a helyi szokások szerint is alakul, színeződik” majd. A mintaünnepségek értékelésére külön szakembereket küldtek a településekre, akiknek egy részletes értékelési útmutatót kellett követniük. A kérdések csoportjaira, érdeklődési területeire idézek néhány példát: az előkészületek során azt kellett lejegyezniük, hogy kik vettek részt leginkább a szervezésben, hogyan várták az ünnepet, az ébresztő során hány tagú volt a zenekar és milyen összetételű, (nem és kor szerinti megosztást is közölni kellett). Milyen volt az ébresztés hangulata, milyen volt a lelkesedés, a felvonulás során hány fő vett részt, mit daloltak, táncoltak a felvonulás közben. Milyen rigmussal adták át az aratókoszorúkat, milyen hatással volt a koszorúátadás a nézőkre, mennyire volt spontán a felvonulás. Milyen volt a délutáni műsor, illetve az esti mulatság során arra kellett figyelni, hogy milyen volt az ünnepség hatása a résztvevőkre, hányan vettek részt a közös vacsorán, mennyi bor jutott egy főre. Megértették-e a hagyományozás jelentőségét, milyen volt a zenekar összetétele, mit csináltak a szünetekben. Meg kellett figyelni a munkatervtől eltérő egyéni kezdeményezéseket, de azt is, hogy mennyire kerültek elő a helyi hagyományok, énekek, táncok, mennyire válhatott az egész *ünnepség mozgósító erejűvé a begyűjtés fokozására és a kultúr-munka javítására*.¹⁶

Már a Porcsalmán megtartott ünneprel kapcsolatban Morvay Péter a következőt hangsúlyozta: „A helyi rendezőség szervezési munkája mellett segít összegyűjteni a falu arató szokásait. A tömegszervezetek, népnevelők, iskolások segítségével végzik a hangulati előkészítést, hogy a dolgozók előre és öntudatosan készülődjenek az ünnepre. Tudatosítják, hogy aratási ünnepségünkön jó munkánkat és jó eredményeinket ünnepeljük. (...) A közös éneknél például az a döntő, hogy dolgozó társadalmunkat rádöbbenésük arra, hogy saját erejükből is tudnak a kultúrában nagyot és szépet alkotni. A közös vacsorában pedig az, hogy új és újabb, mélyebb emberi és közösségi kapcsolatokat teremtsünk, amely a szocialista emberformálás egyik elengedhetetlen módja”.¹⁷

Morvay Péter szavai a következő évekre is kijelölték az aratóünnep feladatait. Mindezek után a szocialista álmváros, Sztálinváros dolgozó népe sem maradhatott ki az aratóünnepet rendező települések sorából. A Népművészeti Intézet segít-

12 EA 14819. Az eredeti dokumentumban olvasható formában közlöm annak tartalmát, melyben az áthúzás is szerepel.

13 EA 14819. 2. sz. melléklet

14 EA 14819

15 EA 14819. 1-2.

16 A részletes kérdéssort lásd: EA 14819. 3-4.

17 EA 14819.

ségével megkezdődtek az előkészületek, így 1952. június 14–15. között Jakab Ilona, Tóth Mihály és Berkes Eszter, az intézet munkatársai, két napos gyűjtőmunkát végeztek Sztálinvárosban. Nemcsak táncleírást, nótaszövegeket közöltek, hanem terjedelmes szokáslejegyzéseket is, így a lakodalmi, a karácsonyi, az újévi, a húsvéti szokások mellett gyermekjátékokat, farsangi és aratáshoz kapcsolódó szokásokat, az aratóünnep menetét is dokumentálták. Fontos ismereteket közölnek ezek a lejegyzések, hiszen segítségünkre vannak abban, hogy bemutassuk milyen szereplők, milyen gesztusok cserélődtek ki a szocialista kultúrateremtés folyamatában. 1952 júniusában, az akkor 89 éves Naszvadi Jánosné és a 47 éves Tillinger Julianna a következőképpen mondták el a pentelei aratás lezárását kísérő szokás-
cselekvések egymásutánját:

„Mikor vége vót az aratásnak, ebédet kaptak. Zászlót kaptak a lányok, rudra vót akasztva, piros, fehér, zöd kendőket kötöttek a rudra, ez vót a zászló. Kettőző lányok készítették a koszorúkat, ezt bevitték az uraságnak, amiért ajándékot kaptak, rendszerint piros kendőket. Cigányzenekar játszott, az úr adta az ennilót, gulást, meg bort is adott a gazda, oszt ivott mindenki, meg evett, amennyi jól esett. Urasághoz menet is muzsikáltak, énekeltek. Elöl ment a zászlót vivő legény vagy ember meg a kosár vivő. Ez a kosár ha búzát arattak búzából, ha zabot, akkor zabból vót. A kosar kezibe vette a leány, nem szoktak akkorát készíteni, hogy azt rudon kelljen vinni. Minden uraságnál egyforma vót az aratási ünnep. Mindenféle nótát énekelünk, nem vót külön aratási nótánk. Nemcsak aratási ünnepen énekelünk, táncoltunk, hanem minden szombat este nótaszóval jött haza az arató banda. Az uraságnak mikor a kosarat átadta a kettőző leány, akkor köszöntőt is mondott, ekkor kapták a lányok a piros keszkenőt. Az uraságtul az arató gazdához mentek oszt ott mulattak reggelig. Amelliknek jól esett, mindig az kezdte a táncot. Koszoru ill. kosár mindig az uraságnál maradt. Aratási ünnepen éppen olyan táncokat szoktunk táncolni, mint máskor”.¹⁸

Az aratóbálról Farkasné Tóth Ágnes, akkor 73 éves adatközlő a következőket mesélte el:

„Mikor először jött ki az uraság az aratókhoz, akkor megkötötte három szál búzával

az első vagy második sorban dolgozó kettőző lány, és azt mondta: Isten éltesse a nagyságos urat! Ekkor 1-2 forintot adott az uraság. Kosarat vittünk mikor vége vót az aratásnak, ment mindenki az arató gazdához, az uraság adott levest, húst, bort, kalácsot. Az uraságnál mindig egy arató gazda vót, néha 15-20 évig is nála szolgált, arató banda 5-6 is. Faháferkába ettünk, olyan, mint a cserép sajttal, csak kicsi füle vót. Zászlót vittek a menetbe, mikor az urasághoz mentek, és bécsi kendőt kaptak a lányok. Bocskorra arattunk, rossz csizmaszáról vették le a javát, abból csinálták a bocskort a csizmadiák”.¹⁹

Az adatközlők életkorából kitűnik, hogy több évtizeddel korábbi élményeikre emlékezhetnek vissza. Tudásuk nagy segítség volt az ünnep visszatanítása, felelevenítése során. Az akkor 70-80 éves adatközlők még emlékezettek a 19. század végi eseményekre, láthatták az első világháború előtt és után megtartott ünnepeket, de akár a szüleik ünnepi részvételét is felidézhatték. A források tanulsága szerint, a Népművészeti Intézet munkatársai a gyűjtést követően részt vettek a helyi szokások színpadra állításában, így 1952. július 18-án a *Sztálin Vasmű Építője* című helyi lap olvasói a következő felhívásra lehettek figyelmesek:

Arató-ünnepély

Városunkban folyó [1952 július] hó 27-én egésznapos műsoros Arató-ünnepséget rendez a Sztálinvárosi Tanács a termelőszövetkezetekkel karöltve. A műsort az óvárosi kultúrbrigád tagjai és a városi fiatalok szolgáltatják. Azokat a dolgozó parasztokat, akik legjobban teljesítették beadásaikat és a termelőszövetkezetek legjobb dolgozóit a sztálinvárosi építőmunkások felköszöntik és megajándékozzuk. Az Aratóünnepség keretén belül este a Szigeten tüzijáték és műsorral összekötött vacsora lesz. Napközben lovas ünnepség, népi zenekarok szórakoztatják a munkás-paraszt szövetség jegyében lezajló nagyszabású Aratóünnepség résztvevőit.²⁰

A hetilap következő számában már részletes programot közöltek az 1952. július 27-én, vasárnap

19 MTA ZTI Akt. 0313.

20 *Sztálin Vasmű Építője*, 1952. július 18. 4.

18 MTA ZTI Akt. 0313.

megrendezésre kerülő eseményről, amelyben a korszak narratívájának és mintáinak megfelelően hangsúlyos szerepet kapott az Ötéves terv, a béke iránti hűség és odaadás, és a mindennapokban jellemző ellenségkeresés jegyében az egykori földesurak negatív példái álltak az olvasók előtt. Kiemelt szerepet szántak viszont a dolgozó parasztnak, akik beszolgáltatási kötelezettségüket időben teljesítették, valamint a Vasmű dolgozóinak, akiknek az énekes és táncos produkciójára külön kétórás (!) intervalumot jelöltek ki a nap során. A település minden dolgozóját ünnepelésre szólították fel, ahol olyan népi dalok szólalnak meg, olyan táncok kerülnek színpadra, amelyek „a falu életéből születettek és kifejezik gondolataikat, szokásaikat, a művészetet át mutatják meg érzéseiket.”²¹ Merész kijelentés volt ez egy olyan város esetében, mint Sztálinváros, amelynek építésére országszerte vándoroltak a képzett és képzetlen munkások, akiknek most az egykori pentelei kultúrával kellett azonosulniuk. Olyan munkás-paraszt szövetség ideális megvalósulását remélték az ünneptől, akiket a sztálinvárosi pártbizottság nevében Földes László²² köszönt majd, és a földesurak szerepét átvéve fogadja „a dolgozó parasztnak ajándékait”.²³ Az ünnepet egy olyan fórumnak szánták a szervezők, amely lehetőséget ad a résztvevők közötti tapasztalatcserére, hogy az eddigi sikereket túlszárnyalva még „jobb és sikeresebb legyen a következő évi begyűjtés”.²⁴

A felhívás következő részében az ünnep részletes programját közölték. Ennek kapcsán hangsúlyoznunk kell, hogy az 1945-től kiadott, aratóünnep rendezését segítő füzetekben vázolt program és a sztálinvárosi sok pontban hasonlóságot mutat, de a korszakra jellemzően, az előző évek vallásos, szakrális vonatkozású részeit új tartalommal vitték színpadra, és kiemelt szerepet kaptak a Pártbizottság, a városi Tanács köré kapcsolódó események. Megmaradt viszont a sportjáték, a tánc és az ének, a koszorúk átadásánál is már korábban ismert rigmusok csendültek fel, valamint az egész rendezvényt egy közös aratóból zárta le.²⁵ Néhány nappal

21 Uo.

22 Földes László (1914–2000) volt az MDP sztálinvárosi (dunapentelei) bizottságának titkára 1951. július – 1954. augusztus között. Életét bővebben lásd: <https://www.neb.hu/asset/phpc4755n.pdf> (Letöltés: 2017.05.17.)

23 Uo.

24 *Sztálin Vasmű Építője*, 1952. július 18. 4.

25 *Sztálin Vasmű Építője*, 1952. július 25. 4.

később természetesen beszámoltak az ünnepről a *Sztálin Vasmű Építőjében*, amely egy nagy sikerrel lezajlott eseményként jelent meg, amelyen „nótás-ajkú, mosolygó tekintetű fiúk és lányok, férfiak és asszonyok vonultak fel szekereiken a Néphadsereg útján a pártbizottság épülete elé”. Felhangzottak a pentelei nóták, rigmussal köszöntötték Földes és Berecz elvtársakat, akikre átragadt a résztvevők boldogsága. Öreg és fiatal egyaránt elégedett és vidám volt, ahol a dolgozó parasztnak és az építkezés sztahanovista élmunkásainak hősi munkáját hálálták meg – tudósított lelkesen a cikkíró.

Az ünnep tárgyi anyaga is változáson esett át. Az addig egyszerű aratókoszorúk színesek lettek. Megjelent közöttük a búzakalászból, gyönyörűen, művészen elkészített ötágú csillag Rákosi Mátyás arcképével, és ezzel az „újstílusú” aratókoszorúval vonultak fel. Állandó tapsvihar és „*Éljen Rákosi! Éljen a párt!*” felkiáltások zendültek a résztvevők ajkain, akik a közös mulatsággal, az aratóbállal zárták a nap eseményeit.²⁶ Az ünnepről a *Művelt Nép* számában is hasonló lelkes hangvételű, idilli jelenteket idéző írás került az olvasók elé. Hasonlóan az előző lapban olvasható sorokkal, vidáman nótázó, táncos kedvű közönségről számoltak be. A cikk írója kiemelte, hogy a Vasmű építői és a dolgozó parasztnak az üdvözlő beszédek, az áldomást követően együtt köszöntötték az újkeneret és a szocialista várost, vagyis megvalósult a munkás-paraszt egység, akik a régi pentelei népdalok éneklése során találtak egymásra.²⁷

A sajtóban megjelent leírást kiegészíti, pontosítja az a filmfelvétel, amelyet Erdős Lajos és Szóts István, a Népművészeti Intézet két munkatársa készített az ünnepi alkalomról. Az ő nevükhöz kapcsolódnak az 1951-es aratóünnepéről készített felvételek is. Egyedülálló dokumentumai ma ezek a filmek az ünnepekkel kapcsolatos kutatásoknak, hiszen a résztvevőket mozgásukban, a helyszíneket, tárgyakat használatuk során figyelhetjük meg. A felvétel nagyjából nyolc perc hosszúságú, és az előkészületektől kezdve dokumentálta az eseményeket. A filmen egy vidám társaság képe elevenedik meg, akik énekelnek, táncolnak, majd a következő képkockák a lovas sportversenyt mutatják be, rövid ideig az éppen aratót végző kombájn látható, amely az emberi munkát felváltva végzi munkáját. Az éppen koszorút fonó asszonyok, a színpad építésének folyamata is dokumentálásra került, amelyet a feldíszített sze-

26 *Sztálin Vasmű Építője*, 1952. július 29. 2.

27 *Művelt Nép*, 1952. július 27.

kerek és az azon nótázó, zenélő banda megörökítése követett. Népviseletbe öltözött lányok tánca, majd az ünnepi felvonulás után a pártbizottság épülete elé (ma múzeum) érkezők csoportját köszöntötték a sztálinvárosi tanács tagjai. A közös pálinkázást követő táncot és mulatságot megörökítő részleteket is láthatunk. Különböző formájú, fazonú öltözékekbe bújt emberek tarka forgataga szerepel a képeken, akik szekerekre ülve vonultak végig az épülő sztálinváros főutcáján a Sziget irányába. A felbokrétázott szekerek mellett az éppen épülő panelházak tornyosulnak, autók, a felvonulást irányító rendőr képe is feltűnt pár másodperc erejéig. Néhány kép-kockán az egykori pentelei házak is felsejlenek, így a film megteremtí a régi és az új elemek keveredésének egészen izgalmas sztálinvárosi világát. Képet kapunk az éppen akkor épülő ünnepi színpadról, az ételkészítés folyamatáról, majd az aratási ünnep résztvevőinek vonuló csoportjai folytatják a sort. Feldíszített kaszák, gereblyék, népviseletbe öltözött öregek és fiatalok szerepelnek a filmben, akiket a koszorúátadás ceremóniája követett. Izgalmas mozzanatai ezek az ünnepnek, mert a filmfelvétel alapján rekonstruálhatjuk a koszorúk formáját és díszítettségét. A következő rész egy vidáman vonuló tömeget láttat velünk, amelyet egy fehér lovon ülő, öltönyös férfi vezet fel. A koszorúk átadása során jól láthatók a pártbizottság tagjainak, a koszorúk átadóinak gesztusai, akiknek hol pentelei viseletbe öltözött asszonyok, hol már az újabb divatot követő konfekcióipar termékeit viselő dolgozó nők adják át a koszorúkat. Láthatóvá vált a színpad is, amelyet Sztálin és Rákosi képe díszített. A film az ünnepi beszédet tartó Földes László bemutatásával ér véget.²⁸ A felvétel sokkal többről árulkodik, mint az ünnepéről készült egyszerű leírások. Bepillantást nyújt az ünnepi alkalmak változásán túl a változó viseletek, öltözetek világába, ahogyan az éppen átalakuló tér és építészet elemeit is megörökítette.

Az ünnepen a Népművészeti Intézet munkatársa, ebben az esetben Boros Marietta vett részt. Beszámolója árnyalja a sajtóban, a filmfelvételen és a fotókon megjelent ünnep képét, aki annak ellenére, hogy a korszakban elvárt narratíváknak eleget téve kiemelte az ünnep egységét és nagyszerűségét, mégis közölt olyan információkat, amelyek ellentétben állnak a korábban bemutatott leírásokkal. Boros Marietta szerint, noha a Népművészeti Intézet szakmai segítséget nyújtott az ünnep lebonyolításához, „[a] Tanács, annak ellenére, hogy lelkesen részt vett a tömegek mozgósításában, nem sikerült

28 MTA ZTI F 185.

neki sem Sztálinváros dolgozó ipari munkásságát, sem pedig az egyénileg dolgozó parasztok tömegeit megmozgatni”.²⁹ Ehhez bizonyára az is hozzájárult, hogy 1952-ben a sztálinvárosi építkezések kezdeti szakaszában jártak. Munkásbarakkok, ideiglenes szállások, segéd- és betanított munkások nyüzsgő látványa fogadhatta a városba látogatókat.³⁰

A szervezett ünnep és a precíz programismertetés látszat volt, mert Boros beszámolt arról, hogy „a műsorszámok gyakran több órás késéssel kezdődtek (...) ez nyilván sokat rontott az egyébként is gyér közönség hangulaton. Feltűnő volt, hogy a szombati rendezvényenél kizárólag csak a felkért szereplők vettek részt”.³¹ A hangulaton nem enyhítettek a programszerű köszöntések, néhány spontán jelenet is alig-alig oldotta a feszültséget. Boros jelentéséből az is megtudható – ami a programból egyáltalán nem derült ki –, hogy valójában kétnapos rendezvényről volt szó. Az esti köszöntések már jobban sikerültek, oldottabb volt a hangulat, a „Vasmű kiküldöttje köszöntéssel és ajándékkal lepte meg az aratásban, beszolgáltatásban kitűnt falusi dolgozókat”.³² Boros Marietta beszámolója szerint a vasárnapi koszorúátadó ünnepség volt a két nap kiemelkedő eseménye. „Ez a rendezvény sűrítette magába mindazt a régit, ami a dunapentelei hagyományban föllelhető volt – és mindazt az újat, amelyet a szocialista tartalomként benne életre lehetett kelteni”. Nagyon fontos volt az 1952-es ünnep a penteleiek számára, mert az első világháború óta nem volt hasonló esemény a településen. A korábbi évtizedek aratóünnepi kapcsán ugyanarról a folyamatról számolt be, mint ami Népművészeti Intézet gyűjtőinek lejegyzéseiből is megtudható volt. A legfőbb különbség Boros Marietta szerint abban ragadható meg, hogy „[a] földesúr meghívását a Tanács és a Pártbizottság meghívása helyettesítette” és ebben a gesztusban fejeződött ki „az az új helyzet, amikor a nép a dolgozó parasztság a föld gazdája és a dolgozók igazi képviselőjét a Párt és a Tanács látják el”.³³ Kiemelt szerep jutott az aratókoszorúk átadásának, amelyeket „a termelőszövetkezet, az állami gazdaság, az egyénileg dolgozó parasztok élenjáró dolgozó asszonyai vittek” a hatalom képviselői elé. A koszorúk átadása során különböző rigmusok csendültek fel a Rákóczi, a Kossuth, az Alkotmány, a Vörös Csillag Tszcs, valamint az Állami

29 EA 2760.

30 Erről bővebben lásd: Horváth S. 2004.

31 EA 2760.

32 EA 2760.

33 EA 2760.

Gazdaság képviselőitől. A rigmusok szövegeinek alkotói bizonyára a korábbi aratóünnepok rigmusaiból is meríthettek ihletet, hiszen egy 1946-ban kiadott Aratóünnep műsoranyagának javasolt koszorúátadó szövege és az 1952-es sztálinvárosi rendezvény során elhangzott rigmus között több hasonlóság is megfigyelhető:

1946-os variáns

Tisztelt gyülekezet,
Ünnep van ma, tudják,
Néhány szavaim hát
Szívesen fogadják

A mi ünnepünk ez,
Legyen vig a kedvünk,
Hiszen a munkának
Nagyjával végeztünk

Kezdjük ahogy pirkadt,
Tettük amíg láttunk
De kenyérnek valót
Magunk földjén vágunk.

Bátran elmondhatjuk:
Jó munkát végeztünk.
Áldás volt munkánkon,
Hát vígan lehetünk.

Ezért azt mondom,
Felejtünk bajt és bút!
fogadják szívesen
Ezt a szép koszorút.³⁴

Az ünnepi menetben az egykori pentelei szokásokhoz hasonlóan színes papírokkal, virágokkal díszített kaszákat, gereblyéket mint az elvégzett munka jelképeit vitték magukkal a felvonulók.³⁶

Tehát, új tartalommal elevenedtek meg az egykori pentelei szokások, amelyek a Népművészeti Intézet munkatársának beszámolója szerint a rossz szervezés miatt sajnos nem jutottak el minden sztálinvárosihoz. Boros Marietta így fogalmazta meg: „amelyen [aratóünnepen] a Tszcs, az Állami Gazdaság és a helyi Gépállomás és az egyénileg dolgozó parasztek alkották az ünneplők zömét, (...) és

34 Aratóünnep Műsoranyag, 1946.

35 EA 2760.

36 EA 2760.

1952-es sztálinvárosi variáns

Jó munkatársaink
Ünnep van ma tudják
A mi köszöntönket
Szívesen fogadják

A mi ünnepünk ez
Azért vig a kedvünk,
Hiszen a munkának
Nagyjával végeztünk

Elmondhatjuk büszkén
Jó munkát végeztünk,
Amit tőlünk vártak,
Annak megfelelünk.

Alkotmány Tszcs
Koszorúját hoztuk.
Pártnak és Tanácsnak,
íme felajánljuk.³⁵

csak sajnálni lehet, hogy az erőtlen agitáció következtében és a rossz időpont megválasztása miatt a Vasmű dolgozói és a dolgozó parasztság zöme nem vett részt”.³⁷ A források ütköztetése során kitűnik, hogy egészen egymásnak ellentmondó információk maradtak fenn az ünnepről. A következő évekről szóló beszámolók, a Népművészeti Intézet munkatársainak jelentései hasonló problémákról számoltak be, mint 1952-ben Boros Marietta. 1952 után sem volt könnyebb aratóünnepet rendezni Sztálinvárosban, így az ünnep fokozatosan elveszítette önálló eseményjellegét, és végül az augusztus 20-ai Alkotmány ünnepe egyik programjává egyszerűsödött (Kovács 2006).

Összegzés

A fentiekből kitűnik, hogy 1949 után az aratóünnep új elemekkel feltöltve került színpadra. Olyan területnek tekintették, amely alkalmas arra, hogy a falu és a város lakosságát összehozza, képes az új szocialista tudat kialakításában is segíteni. E folyamat kialakítására, majd helyi szintű lecsapódására lokális szintű elemzések nyújthatnak segítséget. Munkám során az 1952-es sztálinvárosi aratóünnepet és az ünnepet létrehozó politikai légkört és intézményi struktúrát igyekeztem megragadni. Szükségesnek tartottam kiemelni azt, hogy a korábbi években kialakított kulturális milióból nagyban kölcsönöztek a fordulat évei után. Próbáltam szem előtt tartani azt, hogy a jelenségek a saját kontextusukon keresztül váljanak értelmezhetővé. A forrásokból kitűnik, hogy nagyon sokszínű vélemények és beszámolók maradtak fenn az ünnepről. Azt gondolom, ez egyáltalán nem hátrány, és képes azt a gyakran ellentmondásokba ütköző kultúratelemzési gyakorlatot árnyalni, amely a korszakban megfigyelhető volt. Számomra a sztálinvárosi aratóünnep csak eszköz volt e sokszínű rendszer bemutatására. Ugyanakkor az is fontos kérdés, hogy maga a közönség mennyire azonosult az ünnep vagy akár a mindennapok során hangsúlyozott szerepekkel és viselkedési mintákkal. Vajon a Sztálinvárosban megjelenő, az ünnepen részt vevő emberek inkább egy mulatságot láttak az eseményben? E kérdés megválaszolásához interjúk, különböző ego-dokumentumok vizsgálata vihet közelebb, amelyet a későbbiek során szeretnék elvégezni.

Úgy gondolom, fontos és sok tanulsággal szolgál a néprajzi gyűjtőmunka során lejegyzett iratok

37 EA 2760.

feldolgozása, kutatása, saját kontextusukban értelmezése. Segít árnyalni azokat a képeket, amelyek országszerte idilli életet élő munkás- és parasztemberekéről tudósítanak, akik újjászülettek a szocializmus eszméi által, s akár munkájuk közben, vagy szabadidejükben Rákosi elvtárs nevét éneklik meg dalaikban, Sztálin és Lenin írásait olvassák, és boldogan táncolnak, örömmel vesznek részt az állami ünnepségeken (Deáky 2016:9).

Felhasznált irodalom

- Almássy János 1948 *Aratóünnep*. Magyar Művelődési Szövetség, Budapest.
- Aratóünnep*. Munkás Kultúrszövetség, 1945.
- Aratóünnep: műsoranyag*. Összeállította a Népi Ének és Táncegyüttes és Madisz Kulturális Szövetsége. Szikra Kiadó, Budapest, 1946.
- Balassa Iván 1952 A szocialista élet falun történő építése néprajzi kutatásának néhány kérdése. *Ethnographia*, 62. 3–4:434–446.
- Balassa Iván 1985 *Az aratómunkások Magyarországon 1848–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bátky Zsigmond 1933 „Gyöngyösbokréta”. *Ethnographia*, 44. 1–2:179–180.
- Bauer, Raymond A. 1952 *The New Man in Soviet Psychology*. Harvard University Press, Cambridge. [Reprint 1968]
- Bolvári-Takács Gábor 2012 Politikai és személyi tényezők a táncművészképzésben 1945 után. In Bolvári-Takács Gábor et al. szerk. *A hagyományos táncművészet metamorfózisa a 20. században*. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 26–34.
- Deáky Zita 2016 Maglódi néphagyományok gyűjtése 1951–1952-ben. In Deáky Zita – Koltay Erika szerk. *Maglódi hagyományok*. MagHáz Centrum Nonprofit Kft, Maglód, 5–19.
- Dégh Linda 1953 *Útmutató a munkásosztály néprajzi vizsgálatához*. Művelt Nép, Budapest.
- Demeter Csanád 2012 A szocialista embertípusról. In Botházi Mária szerk. *[Me.dok] Kolozsvári Kommunikáció- és Médiakutató Intézet, Kolozsvár*, 67–72.
- Drabancz M. Róbert – Fónai Mihály 2005 *A magyar kultúrpolitika története 1920–1990*. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- Fitzpatrick, Sheila 2003 *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times*. In Hoffmann, David L. ed. *Stalinism: The Essential Readings*. Blackwell Publishing, United Kingdom, 179–210.
- Garros, Veronique et al. eds. 1995 *Intimacy and Terror: Soviet Diaries of the 1930s*. The New Press, New York.
- Gönyei Sándor 1938 Az 1938-iki Gyöngyösbokrétáról. *Ethnographia*, 49. 3–4:427–429.
- Gy. Gömöri Ilona 2010 Az aratás szokásai, az aratóünnep funkcióváltásai Dél-Hevesben. *Agria* 46:275–299.
- Györffy István 1937 A „Gyöngyös Bokréta” műsorának hitelesítése. *Ethnographia*, 48. 1–2:37–38.
- Harangi László 1997 A Népművészeti Intézet és Széll Jenő (1951–57). In Maróti Andor – Rubovszky Kálmán – Sári Mihály szerk. *A magyar felnőttoktatás története című konferencia dokumentumai*. Debrecen, 112–115.
- Hellbeck, Jochen 2003 *Working, Struggling, Becoming: Stalin-Era Autobiographical Texts*. In Hoffmann, David L. ed. *Stalinism: The Essential Readings*. Blackwell Publishing, United Kingdom, 181–209.
- Horváth Sándor 2004 *A kapu és a határ: mindennapi Sztálinváros*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.
- Kovács Ákos 2006 *A kitalált hagyomány*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- Kovács András Bálint 1992 Adalékok az ötvenes évek magyar filmhíradóinak ikonográfiájához. In György Péter – Turai Hedvig szerk. *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Corvina Kiadó, Budapest, 91–98.
- Koltay Erika 2016 Jakab Ilona „tudományos segéderő” munkássága. In Deáky Zita – Koltay Erika szerk. *Maglódi hagyományok*. MagHáz Centrum Nonprofit Kft, Maglód, 21–29.
- Krausz Tamás szerk. 2003 *A sztálinizmus hétköznapijai: tanulmányok és dokumentumok a Sztálin-korszak történetéből*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kresz Mária 1952 Népi díszítőművészetünk fejlődésének útjai. *Ethnographia*, 43. 1–2:10–43.

- Lelkes Zsófia 2012 A hagyományos közösségi táncok erőltetett szerepváltása 1945 és 1956 között. Színház mint közösségi szituáció. In Bolvári-Takács Gábor et al. szerk. *A hagyományos táncművészet metamorfózisa a 20. században*. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 102-109.
- Nádházi Lajos 1999 *A magyar úttörőmozgalom történeti kronológiája (1945–1998)*. Magyar Úttörők Szövetsége, Budapest.
- Ortutay Gyula 1949 A magyar néprajztudomány elvi kérdései. *Ethnographia*, 60. 1–2:1-24.
- Paulini Béla 1937 A Gyöngyösbokréta története. In Uő szerk. *Gyöngyösbokréta*. Vajna Kiadó, Budapest, 37-38. on-line: <http://folkradio.hu/folkszemle/gyongyosbokreta03/index.php> (Letöltés: 2017.04.02.)
- Pálfi Csaba 2011 A Gyöngyösbokréta története. In Dóka Krisztina – Molnár Péter szerk. *A Gyöngyösbokréta. Írások és dokumentumok a mozgalom történetéből*. Folkszemle, 2011. május. <http://folkradio.hu/folkszemle/gyongyosbokreta10/index.php> (Letöltés: 2017.05.18.) (Eredeti megjelenés: Pálfi Csaba 1970 A Gyöngyösbokréta története. In Dienes Gedeon – Maác László szerk. *Táncművészeti Tanulmányok 1969–1970*. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 115-161.)
- Pennetier, Claude – Pudal, Bernard 2001 A kommunista embertípus. *Rubicon*, 4–5: 48-51.
- Rakó József – Záhonyi Edit – Füleki János – Dr. Tóth József 1981 *Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből*. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, Budapest.
- Rákosi Mátyás 1949 *Építjük a nép országát*. Szikra Kiadó, Budapest.
- Révai József 1952 *Kulturális forradalmunk kérdései*. Szikra Könyvkiadó, Budapest.
- Szász János 1981 Beszélgetés Martin Györggyel az új folklórhullám és néptáncmozgalom előzményeiről. *Kultúra és Közösség*, 1981/4:42-53.
- Szendrey Zsigmond 1941 A Bokréta-mozgalom. *A Hagymány Szava*, 1941. augusztus.
- Szell Jenő szerk. 1953 *Az Országos Társadalmi Néprajzi Gyűjtés Tájékoztatója*. Typopress, Budapest.
- Sz.n. 1945 *Aratóünnep*. Munkás Kultúrszövetség, Budapest.
- Sz.n. 1946 *Aratóünnep: műsoranyag*. Összeállította a Népi Ének és Táncegyüttes és Madisz Kulturális Szövetsége. Szikra Kiadó, Budapest.
- Tokaji András 1992 Közéleti zene és népiség a sztálinizmusban. In György Péter – Turai Hedvig szerk. *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Corvina Kiadó, Budapest, 99-103.
- Volly István 1947 *Aratóünnep*. Magyar Szabadszínjátékos Országos Szövetsége, Budapest.

Internetes források:

<https://www.neb.hu/asset/phpc4755n.pdf> (Letöltés: 2017.05.17.)

<http://folkradio.hu/folkszemle/gyongyosbokreta10/index.php> (Letöltés: 2017.05.18.)

Folyóiratok, adatbázisok:

Szn. 1952 Sztálin Vasmű Építője, 1952. július 25. 4.

Szn. 1952 Aratóünnep Sztálinvárosban. Művelt Nép, 3. 7:19.

Ethnológiai Archívum

EA 2760

EA 14819

Zenetudományi Intézet Néptánc Archívum

MTA ZTI Akt 0313

MTA ZTI Ft. 185.